
ПЕРЕКЛАДИ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВАН МЕН ПРО НЕБЕЗПЕКУ ПОСЕРЕДНОСТІ В КУЛЬТУРІ

У січні 2014 року відомий письменник Ван Мен 王蒙 опублікував статтю про проблеми культури в Китаї під назвою “平庸无罪但只剩下平庸就危险了” – “Посередність не злочин, але коли залишається тільки посередність, то стає дуже небезпечно”: «У ці роки життя літератури та культури нашої країни дуже змінилося. Іноді ми помічаємо ці зміни, а іноді навіть не звертаємо на них уваги. У “Чжуан-цзи” висунута така думка, що все суще змінюється з часом, із часом у всіх речах відбуваються зміни. Деякі зміни можна простежити, а про деякі ви навіть не знаєте, як вони відбуваються.

Розповім невелику історію. У квітні 1986 року я почав працювати в Міністерстві культури. Невдовзі після початку роботи отримав вказівки кількох керівників, у яких повідомлялося, що в Шеньчжені проводять конкурс “Міс етикет”. Це в завуальованій формі конкурс краси, але конкурс краси є явищем капіталістичного суспільства, коли жінку розглядають як іграшку, така діяльність має бути заборонена. Я в той час не бачив конкурсів краси, не знав, що це таке, але я був дуже організованою людиною, так що негайно виконав вказівки. А тепер Китай став базою для конкурсів краси, в одному тільки Санья вони проводилися вже скільки разів.

Інший приклад. У 1979 році на телебаченні в одному з фільмів звучала пісня про кохання у виконанні Лі Гуї. Але авторитетний музичний критик того часу сказав, що цей голос – це декадентська музика; що головною особливістю її голосу є сексуальність, немов голос біля подушки, піддав її різкій критиці. Пізніше хіба не з цією піснею виходила на сцену Ден Ліцзюнь? В одну з річниць смерті Ден Ліцзюнь ведучий ССТУ Чжао Чжунсян зробив про неї спеціальну програму, яка йшла три дні. Мабуть, Ден Ліцзюнь не така небезпечна, підривна і ворожа. Центральне телебачення поступово розширило свою змістовість.

За 17 років до “культурної революції” в Китаї було опубліковано 200 різних романів, у середньому виходить 11,8 за рік. Книги, що видавали тоді, мали дуже великий вплив: “Партизани на залізницях”, “Захистимо Яньань”, “Червоний день”, “Червона скеля”, “Історія підприємства” та ін. Більшість із цих книг видавалися мільйонними тиражами. А тепер у країні видається 2000–3000 романів на рік, плюс романи в мережі, кажуть, що це понад 3000 романів, тобто тепер ви можете щороку побачити близько 6000 романів.

Якщо ви хочете отримувати інформацію про культуру, твори художньої літератури, то немає більш зручного часу, ніж тепер. Поширення інформації та ринок відіграє дедалі важливішу роль у літературному житті. Чому ця роль така велика? Тому що це просто, це доступно широким масам, кількість кліків зростає, каси ростуть. Наше культурне життя йде в напрямку масовості та демократизації, кожен може взяти в ньому участь. У минулому ми вважали, що для вступу в якийсь художній виш у першу чергу потрібно мати талант,

а потім ще багато років важкого навчання та практики, навчання віч-на-віч із наставником, щоб виховати художній талант. Тепер це не обов'язково.

У минулому ми знали ім'я великої танцівниці Айседори Дункан, яка вплинула на весь світ, а зараз це Няошу (південнокорейський виконавець Пак Дже-сан), але є ще в різних країнах світу танцюристи, які виконують танці у два притупування, яким ще слід повчитися в Няошу. Різні безглузді культурні продукти доступні повсюдно, вплив їх значний. Зокрема, пісня “Цуйхуа подає квашену капусту”, а ще є “Трепет”, їхнім автором є іноземець, він був натхнений китайською традиційною оперою. Так що це і є популярність, демократичність і споживання.

Тепер лунають заклики розширити культурне споживання, а в минулому хто наслідовався таке пропонувати, як можна споживати культуру? Насправді споживання культури існувало завжди. Особливо тут виділяється кіно, скільки американських фільмів отримують у Китаї пристойні касові збори, подивіться “Історія Пі”, “Аватар”, “Агент 007”... а ще є мюзикли “Мама мія!”, “Кішки” і таке інше. Життя нашої літератури, мистецтва безпрецедентно розширилося, обсяг зростає, і люди висувають дедалі вищі вимоги до культурного життя. У цих умовах виникає безліч думок. Обговорення, здивування, полеміка, критика, запитання в цій сфері мають дуже гострий характер.

У середині вісімдесятих років минулого століття в Міністерстві культури деякі послідовники старої лінії, але все ще впливові фахівці, створили консультативний орган, який назвали Рада у справах мистецтв, у той час на засіданнях ради звучала дуже гостра критика. Критика найбільше зосереджувалася на зірках естради: співаки заробляють занадто багато грошей, занадто швидко заробляють, голоси співаків не пройшли професійної підготовки, занадто багато рухаються на сцені. Старі товариші говорили дуже сердито: як ми могли так низько впасти? У ході полеміки виникали дуже крайні точки зору. Наприклад, в одному періодичному виданні говорилося, що зараз мистецтво не тільки гірше, ніж у будь-який період після 1949 року, а й ще гірше, ніж у період панування Гоміньдану, гірше, ніж було в окупованих районах. Ця крайня точка зору означає, що після початку реформ і відкритості стан літератури і мистецтва гірший, ніж за часів Гоміньдану.

Але тепер історія довела, що ці вкрай критичні голоси вже не можуть перешкодити культурному життю, яке стало масовим, демократичним, неосяжним за кількістю, змістом, різноманітністю, цю тенденцію ви вже не зупините. Але в цій “невпинності” насправді є щось тривожне, і ця тривожність не через просте навішування ярликів, не в тому, що ці часи гірші за ті часи, але проблема, яку варто обговорювати, – а до якого стану культури ми повинні прагнути? Якого життя літератури? Яких літературних досягнень? Тут є багато питань, що варті нашого осмислення.

Перш за все чи збалансовані наші кількість і якість? У минулому хороша книга залишала дуже ясне враження, а зараз після виходу тисяч книг хто може сказати, яка з книг останнім часом вам сподобалася? Книга, яку навперейбій намагалися прочитати, від якої не могли відірвати очей, яка глибоко вас зворушила, викликала у вас почуття захоплення, ви можете назвати таку книгу? Здебільшого ви можете сказати щось про статейку у блозі, SMS, у кращому разі шоу на телебаченні. У минулому, кажучи про драматургів, ми могли подумати про Цао Юя, кажучи про традиційну китайську драму, згадували про

чотирьох найвідоміших виконавців жіночих ролей і чотирьох – ролей позитивних чиновників. Тепер, звичайно, є багато експертів із традиційної драми, але в душі маси народу, якщо ви хочете дізнатися, хто ж найбільший діяч мистецтва Китаю? Чжао Беньшань. Ніхто не має такого впливу, як він. Хто найкращі актори Китаю? Чжао Беньшань, Фань Вей, Пан Чанцзян – мабуть, ці кілька людей. Так, іноді виникає подив, чи повинні ми в цій масі чекати появи великих письменників, появи класичних творів, монументальних творінь, пам'ятників літератури. Ми, звичайно, не можемо і не повинні виключати фастфуду серед продуктів культури, але все ж, як і раніше, слід очікувати великих речей, глибоких творів. Ми повинні обговорити питання популярності і високого рівня творів.

З якою небезпекою ми стикаємося сьогодні? З тим, що твори високого рівня тонуть серед посередніх речей. Посередність – це не злочин. Але якщо залишаються тільки такі твори, то це дуже небезпечно, особливо в Китаї, такій стародавній країні, у країні великої культури. Якщо залишаться тільки посередні твори, тільки другосортні, тільки третьосортні, то як бути?

Маленькі штучки можуть бути добре зроблені, але рівень видатних драматичних творів і театральних постановок не може бути підтриманий тільки жартівливими мініатюрами, наше сценічне мистецтво потребує творів більш високого рівня. Наприклад, якщо показати іноземцям художню виставу, ви ж не будете ставити мініатюри, тексти SMS або “Цуйхуа подає квашену капуста”, “Трепет”. Тоді люди злякано вигукнуть: “Що трапилося з Китаєм? Китайці так здрибніли?” Звичайно, у нас є твори високого рівня. Якщо говорити про літературу, то це чуські строфи, ханьська ритмічна проза, поезія Тан і Сун, драма періоду Юань, романи періоду Мін і Цін. Період династії Юань був таким коротким, а розвиток літератури був значним, юаньські драми значно вплинули на літературу.

Яку культурну спадщину залишимо нащадкам ми – люди цього покоління? Ми зараз можемо залишити тільки хіба що телесеріали і SMS. І це є проблемою.

Ще одна проблема в тому, що в нас постійний розрив між теорією і практикою. У нас відсутня теорія, яка могла б чітко проаналізувати сучасні явища культури. Я більш за все не схвалюю протиставлення культури і мистецтва різних країн і регіонів, коли говорять, що вони несумісні. Я думаю, що хороші речі можуть існувати і у вас, і у нас. Наприклад, мюзикли. Я знаю, що в нашій країні прагнуть ставити мюзикли і вже є нові постановки. Але у вас не буде такого успіху, як в інших, такого успіху, як у їхніх “Кішок”, такого успіху, як у “Мама мія!”, як у “Знедолених”.

Особливо це помітно на прикладі кіно. Хоча китайські фільми дуже добре приймають, вони постійно отримують призи у світі кіно, але якщо кажуть, що Китай вже є потужною кінодержавою, то це абсолютно не так. Що мене зараз турбує? Навіть у Голлівуді, цьому надзвичайно комерційному місці, випускають не тільки споживчу продукцію, завжди є кілька робіт високого класу, чудових робіт, завжди є частина творів, що зроблені з думкою, почуттям, натхненням, вдумливих робіт. А ми? Багато чудових режисерів пішли хибним шляхом, погналися за візуальними ефектами, і навіть деякі відомі режисери публічно пишуть і говорять, що ідеї в кіно – це сміття. Яке ж це кіно без думки?

Деякі з наших популярних творів я називаю порожніми, вони не досягають середнього рівня нашої культури, не кажучи вже про рівень вище середнього. Звичайно, ви повинні встигати за ринком, хто ж цього не хоче? Ідеальні речі теж повинні бути спрямовані до ринку. Якщо ви не враховуєте вимог ринку, то вас не сприйматимуть, каса в цьому сенсі подібна виборчому бюлетеню. Але чому в нас хороші речі не можуть займати місце на ринку? Можливо, наші китайські глядачі вже настільки вульгарні, що відкидають все хороше? Я думаю, що це не так. Хіба Паваротті не є зіркою, виконуючи класичні оперні арії? Він робить це вишукано і має касу. Чому наші письменники, художники не можуть створювати хороші твори високого рівня, які були б улюблені масами? Ми повинні дивитися на це з двох точок зору. По-перше, рівень цих наших письменників і художників не є достатнім, щоб завоювати аудиторію, завоювати читача, ви не можете по-справжньому зачепити людей. А може бути і так, що у вас є хороші роботи, є прекрасні таланти, але наш ринок їх не бачить, наші засоби масової інформації їх не бачать. Хіба не може бути такої ситуації? Якщо це так, то може необхідно створювати певний баланс популярності і високого рівня?

Існує ще один баланс, як у процесі стрімких змін у суспільстві ставитися до проблем у різних видах мистецтва. Це абсолютно очевидно, особливо на прикладі традиційної китайської опери. Зараз діалекти поступово зникають, наприклад у Шанхаї все більше і більше людей вже не говорять шанхайським діалектом, шанхайська опера і літературні твори, що засновані на шанхайському діалекті, будуть обмежено доступні. Якщо в Гуандуні ви не співаєте кантонську оперу кантонським діалектом, то що буде в майбутньому з оперою 红线女 “Жінка в червоному”? Якщо в Сучжоу не розмовляти сучжоуським діалектом, то як зберегти пісенну оповідь “пін тань”? Така ситуація досить знайома в нашій країні. Опера “куньцзюй” вже була ООН віднесена до нематеріальної культурної спадщини, і деякі співвітчизники за кордоном поставилися до цього з великим ентузіазмом. За останні десять років пан Бай Сяньюн докладає зусиль до створення молодіжної версії “Павільйону півоній”, домогся дуже хороших результатів. Проте цим важко усунути небезпеку, перед лицем якої опинилися деякі види національного мистецтва, тому що молоді зараз подобаються швидкі ритми, вона жадає веселошів.

Наш курс на модернізацію абсолютно правильний, не може бути іншим: якщо не проводити реформ і відкритості, не займатися модернізацією, то ми опинимося у глухому куті, ми будемо бідними і відсталими, неосвіченими. Проте як у процесі модернізації захистити стародавні форми мистецтва нашого народу, як захистити наші твори від пошкоджень і втрат, як захистити культурну спадщину з китайською специфікою – ця проблема стоїть дуже гостро.

Нещодавно я слухав концерт народної музики в Пекіні, вони придумали безліч способів привернути глядачів, у тому числі актори на сцені трагічно вигукували: “Нам потрібна не тільки публіка, а й повага”. Насправді повагу не запросиш. Паваротті виступав по всьому світу, але зі сцени ніколи не говорив: “Глядачі, я хочу співати, будь ласка, проявіть до мене повагу”. Насправді я цілком розумію бажання народної музики в цьому сучасному світі засяяти заново. Я також сподіваюся, що наша традиційна опера повернеться до епохи розквіту, повернеться до епохи великого актора Ян Сяолоу, у той славний Золотий вік.

Але ми живемо в епоху мас-медіа, деякі люди кажуть, що це епоха сенсорних екранів, що ми живемо в епоху “великого впливу невидимої руки”. Реформа системи культури підштовхує велику кількість літератури та мистецтва до ринку. Як у таких обставинах домогтися кращого балансу якості і кількості, балансу зарубіжних форм мистецтва і національного культурного надбання, балансу масової популярної літератури, мистецтва і елітної літератури та мистецтва високого класу? Крім кількості продажів, кліків, касових зборів, ми також повинні створити потужну, авторитетну систему оцінки літератури і мистецтва високого академічного, художнього і професійного рівня. Наше суспільство має розуміти, що є мистецтвом, яке хвилює людей, що є моральним, наповненим думкою мистецтвом, мистецтвом, яке “нечутно зрошує душу”, що є мудрим, чесним, вдумливим мистецтвом.

У нас так багато інститутів мистецтв, так багато літературних інститутів і літературних відділів, є дуже багато науково-дослідних установ соціальних і гуманітарних наук. А ще у нас є професійні літературно-художні організації, а також масові літературні організації, спілки та асоціації письменників з гарантованим фінансуванням, відомства культури, преси, радіо і телебачення... тому у нас не може не бути експертів, учених, як і не може не бути людей, які б сказали всім, який твір хороший, а який порожній, який твір обманує людей, який є закордонним клоном, у якому приховані прояви темних і потворних ідей. Нам потрібні критики, які б сказали всім, що хоча в цього художника висока репутація, але цей його твір невдалий, що це мотлох. Потрібно, щоб це хтось сказав. А зараз таких людей немає, принаймні дуже мало. Тепер деякі критики пишуть статті на замовлення, отримуючи червоні конверти, навіть в академічному середовищі є таке.

Ще 1982 року я був у Сполучених Штатах, де відвідав лівого драматурга Артура Міллера. У Китаї його найвідомішою п'єсою є “Смерть комівояжера”, її переклав і зіграв у п'єсі головну роль пан Їн Жуочен. Я увійшов до його будинку в Коннектикуті, коли в Нью-Йорку тільки що поставили нову п'єсу Артура Міллера, тому я й сказав: “Вітаю”. Але Артур Міллер, схвилювано насупившись, відповів мені: “Погано”. Я запитав: “Як це погано?” Він сказав: “Тому що театральний критик “The New York Times” ще не висловив своєї думки про п'єсу”. Почувши це, я дуже здивувався: такий великий драматург боїться “The New York Times”? У результаті, звичайно, ще до мого від'їзду в “The New York Times” вийшла критична стаття з негативною оцінкою п'єси, і стала вирішальною: він більше не займався цією п'єсою. Звичайно, правий чи неправий той театральний критик з “The New York Times”, який вважав цю п'єсу провальною, вже через стільки років я не можу сказати. Але я повинен сказати, що успішний ЗМІ, успішний вчений, успішний експерт у цьому суспільстві обов'язково повинні мати можливість ясно висловитися. Їхній голос повинен бути досить щирим, серйозним, непроплаченим, вони повинні перед лицем науки, мистецтва, історії, наважитися подати голос, який витримає перевірку історією.

Такий критичний голос може мати ще одну невід'ємну рису: заслуговувати довіри і мати потужну систему винагороди. Просуваючи прогрес мистецтва, ми повинні наважитися стверджувати те, у чому, безумовно, впевнені, що ця система винагороди дозволить нам не йти на поводу в ринку. Як би ви не оцінювали Нобелівську премію з літератури, але вона не зважає на кількість

продажів, і особливо їй подобається нагороджувати непопулярні речі, про які ви б ніколи не подумали. Наприклад, премією був нагороджений італійський лівий драматург Даріо Фо – я зовсім не вірив, що його можуть нагородити. Раніше, 1986 року, був нагороджений французький письменник Клод Сімон, у нього дуже дивний літературний стиль, не всі його сприймають.

Як певна марка, премія також несе відповідальність перед мистецтвом, наукою, історією.

Незалежно від того, наскільки великий вплив посередніх, вульгарних речей, наскільки велика сила безглуздох, порожніх, фрагментарних, подібних фастфуду речей, нашому суспільству необхідні люди, які здатні вести за собою, які володіють науковою відповідальністю, свого роду місіонери в мистецтві, які невпинно говоритимуть усім, що ці твори з гучними назвами фактично дуже далекі від цього. Вони повинні також говорити всім, що хоча ці роботи не привертають загальної уваги, не приваблюють уваги ринку, але вони мають цінність, ними варто дорожити. І слід сказати всім, що це те, чого ми чекаємо.

Наша китайська мрія також включає мрію про культуру. Ця мрія полягає в тому, що в нас повинні бути першокласні видатні письменники і художники, що в нас повинні бути найкращі твори літератури і мистецтва, які зачіпають людей. Ми повинні мати терпіння і завжди маємо звертати на це увагу, завжди шукати і знаходити цінності, накопичувати скарби. Зараз у цій ситуації глухого кута принаймні в нас ще є таке прагнення і це очікування».

З китайської переклав Володимир Урусов